

Цивільне право і цивільний процес

УДК 347.65:347.626.2(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.22709707>

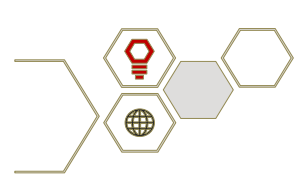
Шлюбний договір і обов’язкова частка у спадщині: межі договірної автономії подружжя в умовах євроінтеграції та воєнного стану

Олефір Р. В.

Аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права»,
<https://orcid.org/0009-0001-9720-4098>

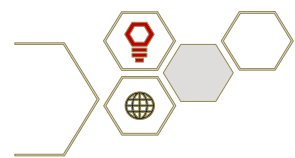
Прийнято: 14.11.2025 | Опубліковано: 30.11.2025

Анотація. Мета дослідження полягає у комплексному аналізі колізії між шлюбним договором і нормами про обов’язкову частку у спадщині та у формулюванні чіткого правового механізму її розв’язання через концептуалізацію двоелементної формули оспорювання, а також у виявленні специфіки застосування цієї формули в умовах євроінтеграції та воєнного стану. **Методи** дослідження включають догматичний метод для аналізу статті 1241 Цивільного кодексу України та статті 103 Сімейного кодексу України, історико-правовий метод для розкриття еволюції інституту forced heirship у континентальному праві, порівняльно-правовий метод для зіставлення підходів Польщі, Німеччини та Франції до захисту обов’язкових спадкоємців, аналіз судової практики Касаційного цивільного суду Верховного Суду 2020–2025 років, а також метод правового прогнозування для формулювання пропозицій щодо унормування процедури оспорювання шлюбного договору обов’язковими спадкоємцями. **Результати** дослідження полягають у розкритті онтологічної природи обов’язкової частки як прояву концепції forced heirship у

континентальному праві та її функції втілення уявлення про сім'ю як солідарну економічну спільноту; у виявленні механізму непрямого заповідання через шлюбний договір, за якого переведення майна у власність другого з подружжя ще за життя спадкодавця функціонально еквівалентне обходу імперативних норм спадкового права; у формулюванні авторської двоелементної формули оспорювання шлюбного договору як такого, що обходить норми про обов'язкову частку – перший елемент *suspect intent test* передбачає доведення суб'єктивного наміру обходу імперативної норми, другий *objective impairment test* передбачає об'єктивне зменшення спадкової маси нижче рівня гарантованої частки; в узагальненні судової практики та типових помилок нотаріусів; у компаративному зіставленні польського *zachowek*, французької *réserve héréditaire* і німецької *Pflichtteil*; у розкритті специфіки застосування шлюбних договорів у спадкуванні в умовах воєнного стану. **Висновки** охоплюють обґрунтування необхідності доповнення статті 1241 ЦК України правилом про включення до розрахункової бази обов'язкової частки майна, переведеного шлюбним договором у власність того з подружжя, хто пережив, протягом останніх трьох років до відкриття спадщини; узгодження статті 103 Сімейного кодексу з механізмом двоелементної формули оспорювання; запровадження доктринального режиму «призупиненої трансформації» для випадків зниклих безвісти за особливих обставин.

Ключові слова: обов'язкова частка, *forced heirship*, двоелементна формула оспорювання, удаваний правочин, *donatio mortis causa*, нотаріальна практика, воєнний стан, призупинена трансформація.

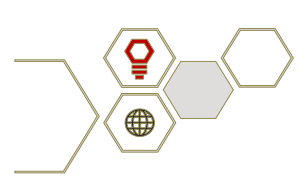
Marriage contract and obligatory share in inheritance: limits of spouses' contractual autonomy in the context of European integration and martial law

Olefir R. V.

Higher Educational Institution «Lviv University of Business and Law»,

<https://orcid.org/0009-0001-9720-4098>

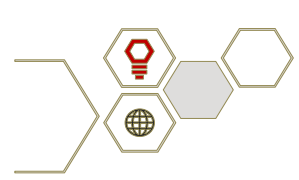
Abstract. **Purpose** of the study is a comprehensive analysis of the conflict between the marriage contract and the rules on the obligatory share in inheritance and formulation of a clear legal mechanism for its resolution through the conceptualization of a two-element challenge formula, as well as identification of the specifics of applying this formula in the context of European integration and martial law. **Methods** of the research include the dogmatic method for analyzing Article 1241 of the Civil Code of Ukraine and Article 103 of the Family Code of Ukraine, the historical and legal method for revealing the evolution of the forced heirship institution in continental law, the comparative legal method for comparing the approaches of Poland, Germany, and France to the protection of obligatory heirs, the analysis of the case law of the Civil Cassation Court of the Supreme Court of Ukraine for 2020–2025, and the method of legal forecasting for formulating proposals for regulating the procedure for challenging a marriage contract by obligatory heirs. **Results** of the research consist in revealing the ontological nature of the obligatory share as a manifestation of the concept of forced heirship in continental law and its function of embodying the idea of the family as a solidary economic community; in identifying the mechanism of indirect testation through a marriage contract, in which the transfer of property to the ownership of the second spouse during the lifetime of the testator is functionally equivalent to circumventing the imperative norms of inheritance law; in formulating a proprietary two-element challenge formula for a marriage contract as one that circumvents the rules on the obligatory share – the first element (suspect intent test) provides for

proving the subjective intent to circumvent the imperative norm, the second element (objective impairment test) provides for an objective reduction of the inheritance mass below the level of the guaranteed share; in generalizing case law and typical mistakes of notaries; in comparative comparison of Polish *zachowek*, French *réserve héréditaire* and German *Pflichtteil*; in revealing the specifics of the application of marriage contracts in inheritance under martial law conditions. **Conclusions** include substantiation of the need to supplement Article 1241 of the Civil Code of Ukraine with a rule on including in the calculation base of the obligatory share the property transferred by the marriage contract to the ownership of the surviving spouse during the last three years before the opening of the inheritance; harmonization of Article 103 of the Family Code with the mechanism of the two-element challenge formula; introduction of the doctrinal regime of «suspended transformation» for cases of persons missing in action under special circumstances.

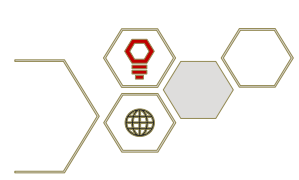
Keywords: obligatory share, forced heirship, two-element challenge formula, simulated transaction, *donatio mortis causa*, notarial practice, martial law, suspended transformation.

Постановка проблеми. Перетин шлюбного договору як інструмента сімейно-правової диспозитивності і обов'язкової частки у спадщині як імперативного захисного механізму утворює одну з найгостріших колізій сучасного цивільного права України. Зростання кількості шлюбних договорів у нотаріальній практиці неминуче супроводжується зростанням числа спадкових спорів, у яких обов'язкові спадкоємці – малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти, непрацездатна вдова або вдівець і непрацездатні батьки – виявляють, що частина майна, яка мала б становити базу для обчислення їхньої гарантованої частки, була ще за життя спадкодавця переведена у власність другого з подружжя через шлюбний договір [3; 5]. Колізія розгортається на двох рівнях одночасно: на рівні майнових інтересів конкретних осіб, які втрачають

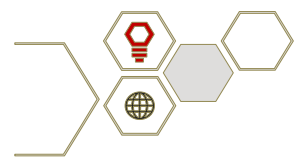
доступ до спадкової маси, та на рівні фундаментальних принципів правопорядку, які балансують між свободою договору і солідарністю сімейних правовідносин [7; 10]. Якщо припустити, що шлюбний договір може використовуватися як функціональний замітник заповіту в обхід імперативних норм статті 1241 ЦК України, то перед доктриною постає завдання сформулювати чітку правову формулу, яка дозволяє відрізнити добросовісну договірну модифікацію майнового режиму від несумлінного обходу закону [5; 10]. Особливий вимір проблеми постає в умовах воєнного стану, коли тривалий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, паралізує застосування звичайних нотаріальних процедур виділення частки того з подружжя, хто пережив, і заморожує дію договору на роки, протягом яких права обов'язкових спадкоємців залишаються у стані правової невизначеності [12]. Без розв'язання названих колізій шлюбний договір ризикує перетворитися з легітимного інструмента майнового планування на джерело непередбачуваних спадкових конфліктів, що підриває довіру і до інституту договірної автономії, і до системи захисту вразливих спадкоємців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна доктринальна розробка проблематики обов'язкової частки і шлюбного договору представлена низкою наукових праць. Ю. В. Майборода у виданні Аналітично-порівняльне правознавство здійснила порівняльно-правовий аналіз шлюбного та спадкового договору, виявивши спільні риси їхньої правової природи та принципові відмінності у механізмах дії, що становить базу для розуміння обхідних конструкцій [1]. У статті, опублікованій у журналі Право і безпека, досліджено сучасний стан і перспективи договірного врегулювання шлюбних відносин в Україні, що включає аспекти спадкового забезпечення прав сторін [2]. Колектив авторів Наукового вісника Ужгородського національного університету розглянув переваги та недоліки шлюбного договору в Україні, систематизувавши практичні проблеми його застосування у нотаріальній і судовій практиці, у тому числі питання захисту прав третіх осіб [3]. О. П.

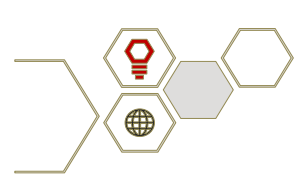
Печений на сторінках Малої енциклопедії нотаріуса концептуалізував право на обов'язкову частку як особливий правовий інститут, який формує імперативні обмеження свободи розпорядження майном і потребує особливого процесуального захисту [4]. Т. Кулініч у Юридичній газеті проаналізувала феномен трансформування права на обов'язкову частку в майнове право, висвітливши доктринальні та практичні наслідки такого переходу для спадкоємців і третіх осіб [5]. У Юридичному науковому електронному журналі розглянуто проблеми правового регулювання майнових відносин подружжя в умовах міжнародної мобільності, що набуває особливої актуальності в євроінтеграційному контексті України [6]. С. Я. Фурса та Є. І. Фурса в Аналітично-порівняльному правознавстві обґрунтували необхідність впровадження ефективного режиму спільної сумісної власності подружжя в Україні з огляду на чинні нормативно-правові колізії, що має значення і для розуміння меж захисту обов'язкових спадкоємців [8]. У Віснику Одеського національного університету опубліковано аналітичну розвідку щодо перспектив удосконалення механізмів реалізації права спільної сумісної власності, дотична до тематики захисту третіх осіб при трансформації майнового режиму [9]. Судова практика вищих судових інстанцій України у сфері спадкування і поділу майна подружжя представлена аналітичними матеріалами Верховного Суду, які формують орієнтир для нижчих судів [13; 14; 15].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У доктрині залишається невирішеною низка взаємопов'язаних питань. По-перше, відсутня чітка правова формула, яка дозволила б суду розрізнити добросовісний шлюбний договір і договір, спрямований на обхід норм про обов'язкову частку, – доктрина обмежується загальною констатацією можливості оспорування за статтею 103 СК без деталізації критеріїв. По-друге, немає системного інструментарію для обчислення розрахункової бази обов'язкової частки з урахуванням майна, переведеного шлюбним договором ще за життя спадкодавця, що створює простір

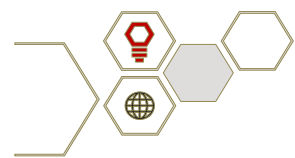
для несумлінних маніпуляцій. По-третє, відсутнє доктринальне опрацювання специфічної правової ситуації, яка виникає за наявності статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, коли шлюбний договір формально чинний, але спадщина не відкрита і майновий режим де-факто заморожений на тривалий період. По-четверте, не проведено систематичне зіставлення українського підходу до захисту обов'язкових спадкоємців з європейськими інститутами *Pflichtteilsergänzungsanspruch*, *zachowek* і *réserve héréditaire*, які містять готові рішення для проблем, що постають перед українським правом. Названі невирішені питання формують дослідницьке ядро цієї статті і визначають напрями авторської концептуалізації двоелементної формули оспорювання та режиму призупиненої трансформації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у комплексному аналізі колізії між шлюбним договором і нормами про обов'язкову частку у спадщині та формулюванні чіткого правового механізму її розв'язання через концептуалізацію двоелементної формули оспорювання, а також у виявленні специфіки застосування цієї формули в умовах євроінтеграції та воєнного стану. Завданнями статті є: розкриття онтологічної природи обов'язкової частки як прояву *forced heirship* у континентальному праві; виявлення механізмів непрямого заповідання через шлюбний договір; обґрунтування авторської двоелементної формули оспорювання договору (*suspect intent test* + *objective impairment test*); узагальнення позицій Касаційного цивільного суду Верховного Суду у 2020–2025 роках; виявлення типових помилок нотаріусів у спадкових провадженнях за наявності шлюбного договору; компаративне зіставлення підходів Польщі, Німеччини та Франції до захисту обов'язкових спадкоємців; розкриття воєнних викликів і обґрунтування потреби запровадження доктринального режиму призупиненої трансформації для випадків зниклих безвісти за особливих обставин.

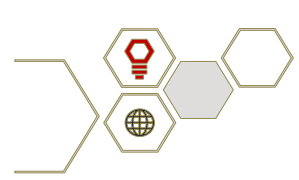
Виклад основного матеріалу дослідження. Обов'язкова частка у спадщині, закріплена статтею 1241 Цивільного кодексу України, становить гарантовану половину від законної частки, що належить малолітнім, неповнолітнім, повнолітнім непрацездатним дітям, непрацездатній вдові (вдівцеві) та непрацездатним батькам спадкодавця [4; 10]. Інститут обов'язкової частки є проявом загальноєвропейської концепції *forced heirship*, характерної для континентального права, і виконує функцію захисту вразливих членів сім'ї від необмеженої свободи заповідання спадкодавця. У глибшому, онтологічному прочитанні обов'язкова частка втілює уявлення про сім'ю як про солідарну економічну спільноту, межі якої не зникають із смертю одного з її членів, а трансформуються у механізм перерозподілу майнової субстанції на користь найвразливіших суб'єктів. Видається обґрунтованим розглядати обов'язкову частку не лише як технічний прийом захисту спадкоємців, а як телеологічне втілення принципу міжпоколінної солідарності, який вкорінений у європейській правовій традиції від часів пізньоримського права і пройшов через рецепцію кодексів континентальної Європи XIX–XX століть. Чинна редакція статті 1241 ЦК передбачає можливість зменшення розміру частки судом з урахуванням стосунків між спадкоємцем і спадкодавцем та інших істотних обставин, проте встановлює нижній поріг, нижче якого мінімальна гарантована частка не може опускатися навіть за наявності виняткових обставин [10].

Колізія шлюбного договору з нормами про обов'язкову частку розгортається у специфічному правовому полі, де технічно різні інститути функціонально перетинаються. Шлюбний договір технічно діє не у площині заповіту, а у площині режиму майна, проте результат його застосування може бути функціонально еквівалентним «непрямому заповіданню»: переводячи майно у власність другого з подружжя ще за життя, спадкодавець виключає його зі спадкової маси і тим самим радикально зменшує базу, з якої обчислюється обов'язкова частка [4; 5]. Якщо подружжя укладає шлюбний договір, за яким уся

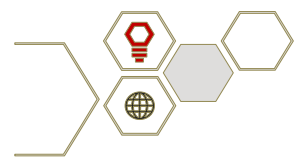
значна нерухомість визнається особистою приватною власністю того з подружжя, хто переживе спадкодавця, то у момент відкриття спадщини обов'язкові спадкоємці виявляються перед фактом істотно зменшеної бази для обчислення своєї частки, причому юридично жодних норм спадкового права при цьому формально не порушено. Видається, що саме у такій функціональній еквівалентності прижиттєвого і посмертного переходу майна криється джерело найгостріших доктринальних суперечок щодо легітимності використання шлюбного договору як інструмента протоспадкового планування. У ситуації обходу імперативної норми виникає теоретично складне питання, чи може суд кваліфікувати шлюбний договір як удаваний правочин у сенсі статті 235 ЦК України або як такий, що порушує права обов'язкових спадкоємців, не вдаючись при цьому до повного перегляду самої концепції договірної автономії подружжя.

Українська доктрина схиляється до позиції, за якою зацікавлені спадкоємці можуть оспорити шлюбний договір, спрямований на обхід норм про обов'язкову частку, за правилами статті 103 СК України та статей 203, 215, 234, 235 ЦК України, оскільки стаття 103 СК прямо передбачає можливість визнання договору недійсним на вимогу «іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені» [3; 7; 10]. Доктринальна позиція утвердилася як консенсусна, проте залишається відкритим питання про критерії, за якими суд має оцінювати спрямованість договору на обхід імперативної норми. Авторська позиція полягає в тому, що слід обмежити оспорювання двома обов'язковими умовами, які діють кумулятивно: по-перше, доведеним наміром принаймні одного з подружжя обійти імперативну норму статті 1241 ЦК (*suspect intent test*); по-друге, об'єктивним зменшенням спадкової маси нижче за рівень, який забезпечує мінімальну обов'язкову частку (*objective impairment test*). Названа конструкція утворює двоелементну формулу оспорювання, яка виконує дві функції одночасно: захищає вразливих спадкоємців від несумлінних обходів закону і водночас гарантує, що добросовісні шлюбні договори не будуть

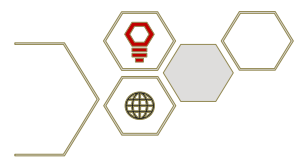
автоматично оспорені на підставі самого факту наявності обов'язкових спадкоємців.

Перший елемент формули – *suspect intent test* – передбачає доведення зацікавленим спадкоємцем суб'єктивного наміру принаймні одного з подружжя обійти імперативну норму статті 1241 ЦК через використання шлюбного договору як функціонального заміника заповіту. Доказова база першого елемента включає темпоральну близькість укладення договору до моменту смерті спадкодавця, виняткову односторонність умов на користь того з подружжя, хто пережив, наявність обтяжуючих обставин (тяжка хвороба спадкодавця, похилий вік, можливий психоемоційний тиск з боку другого з подружжя). Якщо договір укладено за кілька місяців до смерті одного з подружжя, який на момент укладення страждав на невиліковну хворобу, і за умовами договору всі ліквідні активи перейшли у власність здорового з подружжя, то наявні всі підстави для висновку про спрямованість договору на обхід обов'язкової частки. Другий елемент формули – *objective impairment test* – передбачає об'єктивне зменшення спадкової маси нижче рівня, що забезпечує мінімальну обов'язкову частку, обчислений за статтею 1241 ЦК. Доказова база другого елемента включає експертне оцінювання вартості майна, переведеного шлюбним договором, із порівнянням до залишкової спадкової маси і до розрахункової обов'язкової частки, що мала б бути виплачена обов'язковим спадкоємцям за відсутності договору. Шлюбний договір може бути визнаний недійсним як удаваний правочин у сенсі статті 235 ЦК лише за умови одночасного підтвердження обох елементів, оскільки відсутність хоча б одного з них призводить до відмови у задоволенні позову про оспорювання. Без обох названих елементів автоматичне оспорювання шлюбного договору підривало б принцип *pacta sunt servanda* і знеохочувало б подружжя від використання договору взагалі. Водночас доктрина має визнати, що шлюбний договір, укладений за наявності тяжкої хвороби одного з подружжя і явно односторонній

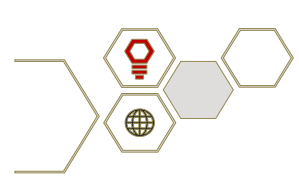
на користь іншого, є типовим кандидатом на кваліфікацію як удаваного, оскільки за функціональною ознакою наближається до *donatio mortis causa* – дарування на випадок смерті, яке у континентальному праві традиційно розглядається як спадковий за функцією правочин і підлягає обмеженням, аналогічним до тих, що накладаються на заповіт [5].

Доктринальні побудови знаходять перевірку в емпіричному матеріалі судової та нотаріальної практики 2020–2025 років, який демонструє, що Верховний Суд послідовно балансує між повагою до договірної автономії та захистом імперативних інтересів. Касаційний цивільний суд у постанові від 4 грудня 2023 року у справі № 635/6423/18 підтвердив, що майно, право на яке зареєстровано після розірвання шлюбу, але побудоване за рахунок спільних коштів подружжя, залишається об'єктом спільної сумісної власності [16]. Підхід корелює із загальною позицією судів стосовно спадкових ситуацій: критеріями статусу майна є джерело набуття коштів і час фактичного набуття, а не формальна реєстрація, що має пряме значення і для оцінки добросовісності шлюбних договорів. У позиції щодо обов'язкової частки Касаційний цивільний суд Верховного Суду у роз'ясненнях 2022–2024 років послідовно вказує, що розмір частки може бути зменшений судом за статтею 1241 ЦК лише з урахуванням стосунків між спадкоємцем і спадкодавцем та інших істотних обставин, проте не може бути встановлений нижче мінімуму, гарантованого законом [15]. Гарантований законом мінімум обов'язкової частки має пряме значення для шлюбних договорів: суди не визнають правомірним зменшення частки нижче зазначеного порогу через посилання на «домовленість подружжя», що утверджує імперативний характер інституту [14]. Окремий напрям судової практики стосується розгляду справ про поділ майна подружжя, де викристалізуються критерії оцінки добросовісності волевиявлення сторін при укладенні шлюбного договору [13].

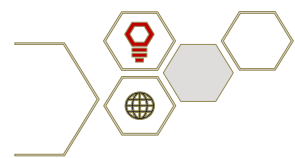
Типові помилки нотаріусів у спадковому провадженні за наявності шлюбного договору зосереджені у чотирьох вузлових ситуаціях, кожна з яких породжує самостійну категорію спадкових спорів. По-перше, нотаріус не витребовує шлюбний договір від того з подружжя, хто пережив, через відсутність єдиного реєстру таких договорів, що призводить до видачі свідоцтв про право на спадщину без урахування договірно модифікованого режиму. По-друге, нотаріус механічно видає свідоцтво про право власності на 1/2 спільного майна без аналізу умов договору, не помічаючи передбачених договором нерівних часток. По-третє, нотаріус кваліфікує як спільне майно об'єкт, який договором переведено до особистої приватної власності, що тягне за собою неправомірне розширення спадкової маси. По-четверте, нотаріус не виділяє частки померлого у випадках, коли договір кваліфікував майно одного з подружжя як спільне сумісне, що тягне за собою неправомірне звуження спадкової маси і порушення прав обов'язкових спадкоємців. Кожна з названих помилок генерує самостійну категорію спадкових спорів і підриває довіру до нотаріальної процедури як інструмента превентивного правового забезпечення. У контексті статті 70 СК і можливого відступу від рівності часток нотаріальна практика виходить із того, що відступ може мотивуватись інтересами дітей або фактичним внеском, але у спадкових ситуаціях нотаріус позбавлений компетенції для самостійного встановлення таких обставин, і питання переходить до суду [9; 13]. Ризик кваліфікації договору як удаваного правочину, спрямованого на обхід норм про обов'язкову частку, зростає тоді, коли договір укладено незадовго до смерті спадкодавця або умови договору винятково односторонні на користь того з подружжя, хто пережив.

Внутрішньодержавна практика розвивається у тісному діалозі з європейськими тенденціями захисту обов'язкових спадкоємців. Зіставлення з підходами Польщі, Німеччини та Франції показує, що у європейських юрисдикціях склалися різні моделі взаємодії інституту forced heirship із

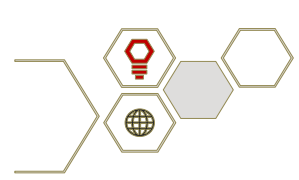
договірною автономією подружжя. У польському праві захист спадкоємців здійснюється через інститут *zachowek* – обов’язкову частку, яка може бути зменшена шлюбним договором лише у визначених законом межах, проте принципово не може бути усунута через договірну модифікацію майнового режиму. У німецькому праві аналогічну функцію виконує *Pflichtteil* – мінімальна частка, яка обчислюється від законної частки і захищена від обходу через прижиттєві майнові операції за допомогою інституту *Pflichtteilsergänzungsanspruch* (вимога про доповнення обов’язкової частки), що дозволяє обов’язковим спадкоємцям вимагати компенсації за майно, передане за прижиттєвими угодами протягом певного періоду до смерті спадкодавця. Французька модель спирається на жорстку *réserve héréditaire* – резервну частку, яка обмежує саму можливість непрямого позбавлення спадкоємців через прижиттєві майнові операції, причому французький *Code civil* передбачає механізм *recel* – приховування активів, який тягне за собою серйозні санкції для несумлінного спадкоємця, що приховавав майно з метою зменшити частку інших. Із названих правопорядків Україні логічно запозичити, по-перше, інструмент *Pflichtteilsergänzungsanspruch* – правило про включення до розрахункової бази обов’язкової частки майна, переведеного шлюбним договором у власність того з подружжя, хто пережив, протягом певного періоду до відкриття спадщини; по-друге, чітку доктринальну формулу про межу, нижче за яку договірна модифікація режиму не може опустити майнову позицію обов’язкового спадкоємця; по-третє, процесуальний інструмент полегшеного доведення для обов’язкових спадкоємців, які оспорюють шлюбний договір.

Воєнний стан додав до проблематики шлюбних договорів виміри, які доктрина 2010-х років не передбачала, і саме у воєнних реаліях колізія з обов’язковою часткою проявляється найгостріше. Для мобілізованих та переміщених осіб шлюбний договір може ставати засобом превентивного захисту майна сім’ї, однак нотаріальне посвідчення в умовах обмеженого

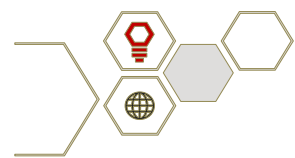
доступу до нотаріальних дій та використання дистанційних форм створює ризики для дотримання вимог статті 94 СК [6]. Військовослужбовець, який укладає шлюбний договір перед відправленням на фронт і за яким уся нерухомість визнається особистою власністю одного з подружжя, може у разі загибелі стати спадкодавцем, спадкова маса якого виявиться спустошеною для обов'язкових спадкоємців. Статус особи, зниклої безвісти за особливих обставин, передбачений Законом № 2505-VIII, не є самодостатньою підставою для відкриття спадщини, оскільки спадщина відкривається лише після оголошення особи померлою або реєстрації смерті [12]. У цьому інтервалі шлюбний договір зберігає чинність, але режим спільного майна де-факто заморожується, а права обов'язкових спадкоємців перебувають у стані правової невизначеності, що може тривати роками. Для дружин чи чоловіків військовослужбовців, які перебувають у тривалому статусі зниклих безвісти, виникає складна проблема: майно, набуте під час такого періоду, формально продовжує підпадати під дію шлюбного договору, але можливості видачі свідоцтва про право власності на частку у спільному майні відповідно до статті 71 Закону «Про нотаріат» відсутні до моменту юридичного встановлення смерті [11; 12]. Описані обставини вимагають доктринального опрацювання спеціального режиму призупиненої трансформації, який чинне законодавство не передбачає і який, на нашу думку, мав би передбачити інституційні правила про обчислення спадкової маси за умови, що остаточне юридичне встановлення смерті відкладається на роки. Запровадження такого режиму потребує внесення змін до Закону № 2505-VIII і Закону «Про нотаріат», які встановили б спеціальний порядок захисту прав обов'язкових спадкоємців у проміжний період до юридичного встановлення смерті.

Висновки. Колізія шлюбного договору з нормами про обов'язкову частку у спадщині розгортається на фундаментальному рівні зіткнення двох цінностей сучасного цивільного права – свободи договору і солідарності сімейних

правовідносин, і її розв'язання потребує не точкових законодавчих змін, а системного концептуального переосмислення меж договірної автономії подружжя. Запропонована двоелементна формула оспорування шлюбного договору, яка вимагає одночасної наявності суб'єктивного наміру обходу імперативної норми статті 1241 ЦК (*suspect intent test*) і об'єктивного зменшення спадкової маси нижче рівня гарантованої частки (*objective impairment test*), дозволяє запропонувати раціональний баланс між договірною свободою і захистом вразливих спадкоємців. Сформульований баланс потребує текстуального вираження у законі, оскільки чинна редакція статті 103 СК є надто загальною та породжує надмірний судовий розсуд, через що обов'язкові спадкоємці позбавлені передбачуваного механізму захисту своїх прав.

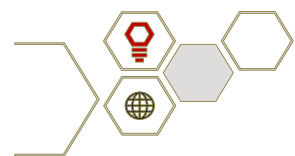
На рівні конкретних законодавчих пропозицій доцільно: у статті 1241 ЦК доповнити порядок обчислення обов'язкової частки правилом про включення до розрахункової бази майна, переведеного шлюбним договором у власність того з подружжя, хто пережив, протягом останніх трьох років до відкриття спадщини, якщо такий перехід має ознаки безоплатності – за прикладом німецького *Pflichtteilsergänzungsanspruch*; доповнити статтю 93 СК новою частиною про неприпустимість умов шлюбного договору, спрямованих на обхід прав обов'язкових спадкоємців; у статті 103 СК прямо передбачити право обов'язкових спадкоємців на оспорування договору з покладенням на них тягара доведення лише факту зменшення спадкової маси, тоді як добросовісність договору доводить інший із подружжя; узгодити статтю 71 Закону «Про нотаріат» зі статтею 97 СК, передбачивши спеціальний порядок виділення частки у спільному майні з урахуванням договірно встановленого режиму та обов'язкову перевірку нотаріусом наявності обов'язкових спадкоємців. У контексті воєнних викликів необхідне доктринальне опрацювання режиму призупиненої трансформації, який передбачив би інституційні правила про обчислення спадкової маси за умови тривалого статусу зниклих безвісти, а також

внесення відповідних змін до Закону № 2505-VIII і Закону «Про нотаріат». Запровадження двоелементної формули оспорування, поєднане із запозиченням європейських інструментів захисту обов'язкових спадкоємців, здатне перетворити шлюбний договір з потенційного джерела спадкових конфліктів на легітимний інструмент майнового планування, що поважає права усіх учасників сімейно-спадкових правовідносин і відповідає вимогам, які постають перед українським цивільним правом у перспективі євроінтеграції.

Список використаних джерел

1. Майборода Ю. В. Шлюбний договір та спадковий договір: порівняльно-правовий аналіз. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299875>.
2. Договірне врегулювання шлюбних відносин в Україні: сучасний стан і перспективи. *Право і безпека*. 2025. № 2(97). URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/download/868/705/>.
3. Шлюбний договір в Україні: переваги та недоліки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 40. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/40-1.pdf>.
4. Печений О. П. Право на обов'язкову частку як особливий правовий інститут. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2016. № 6(90). URL: <http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2016/12/Pecheniy.pdf>.
5. Кулініч Т. Трансформування права на обов'язкову частку в майнове право. *Юридична газета*. 2024. URL: <https://galpravgroup.com.ua/post/transformuvannya-prava-na-obovyazkovu-chastku-v-majnove-pravo/>.

6. Проблеми правового регулювання майнових відносин подружжя в умовах міжнародної мобільності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 9. С. 419–423. URL: https://lsej.org.ua/9_2025/91.pdf.

7. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

8. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Режим спільної сумісної власності подружжя в Україні: необхідність впровадження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 142–149.

9. Перспективи удосконалення механізмів реалізації права спільної сумісної власності. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2024. Т. 29. Вип. 1. URL: <https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/view/496>.

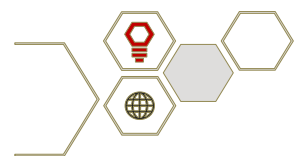
10. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

11. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.

12. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19>.

13. Ступак О. Особливості розгляду справ про поділ майна подружжя. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Prezentatsia_Stupak.pdf.

14. Ступак О. Шлюбний договір: актуальні питання судової практики. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Stupak_2.pdf.

15. КЦС ВС роз'яснив підстави та умови зменшення обов'язкової частки у спадщині. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/press-centr/news/1375218/>.

16. Постанова Верховного Суду від 04.12.2023 у справі № 635/6423/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://advokat-panasenko.kh.ua/uk/cases/635-6423-18-3/>.

17. Особливості спадкування частки померлого іншим з подружжя та іншими спадкоємцями. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/osoblivosti-spadkuvannia-castki-pomerlogo-insim-z-podruzzia-ta-insimi-spadkojemciami>.